

K O N T A K T R U M M E T SOM RESOURCE I PROFESSIONELT HJÆLPEARBEJDE Selv, identitet og menneskelig udvikling

Søren Willert

Artiklens første del analyserer begreberne selv, identitet og menneskelig udvikling. Bagom teoretiske skel, som relaterer til endogen-eksogen dikotomien, udvikles et systemteoretisk perspektiv, ifølge hvilket »selv« refererer til et princip om styret forandring, dvs. »udvikling«, »identitet« til et princip om relativ stabilitet. I artiklens anden del beskrives den sokratiske jordemodermetode som baseret på et dialogisk forløb, hvorunder den hjælp-søgende møder sig/sit selv i den tilsyneladende kontakt med hjælperen. Den sokratiske metodes særlige relevans i de moderne vestlige samfund forstås som en konsekvens af ideologiske pres i retning af at anskue personlig individuering som den rette udviklingsform.

INDLEDNING

Om baggrund og sigte

I artiklen foretages en kobling mellem på den ene side en analyse af begreberne selv og identitet, på den anden side en redegørelse for en afgrænset, praktisk-psykologisk arbejdsmåde.

Som ansat gennem mange år på Psykologisk Institut, Århus Universitet, deltog jeg bl.a. i udformningen af eksamensspørgsmål indenfor fagområdet social- og personlighedspsykologi. Ét af disse fik følgende ordlyd (citeret efter hukommelsen): »Der ønskes en diskussion af forskelle og ligheder mellem begreberne selv og identitet.« Dén formulering blev hængende. Jeg var ikke fri for at føle mig lettet over, at det ikke var mig, der skulle besvare det spørgsmål.

Materialet, som lægges frem i denne artikels første del, kan læses som en personlig forarbejdning af det citerede spørgsmåls tematik. Jeg tager udgangspunkt i det forhold, at specielt selvet af fagpsykologer er blevet udstyret med særdeles forskelligartede teoretiske indholds-attributter. Forvirringen bliver mindre, når jeg med systemteoretisk inspiration forlader en psykologisk substans-tænkning for snarere under ét at anskue de to begreber, selv og identitet, som (i det mindste indirekte) visende hen til komplementære, processuelle momenter i en særlig menneskelig udviklingsform.

Artiklens anden materialedel har ligeledes hentet sin faglige inspiration fra Psykologisk Institut. Som leder gennem fem år (i partnerskab med universitetslektor Benedicte Madsen) af Psykologisk Instituts Center for Systemudvikling deltog jeg i udviklingen af en konsultativ fagkultur baseret på – som vi kaldte det – en dialogisk procesorientering. Mine overvejelser om kontaktrumets interventionsstrategiske betydning for styringen af den professionelle samarbejdsrelation er et forsøg på at afgrænse nogle af denne fagkulturs vigtige forudsætninger, bl.a. i en kulturhistorisk rammesætning.

Afslutningsvis foretager jeg en idemæssig sammenføring af første materialedels almenpsykologiske med anden dels anvendt-psykologiske betragtninger

ALMENPSYKOLOGISK UDGANGSPUNKT

I artiklens første materialedel vil de tre nøglebegreber fra artikeloverskriftens undertitel blive diskuteret.

Om selvbegrebet

Selvets status indenfor almenpsykologien kan synes tvetydig og forvirrende.

På den ene side betragtes selvet fx hos Jung som en overordnet og integrerende instans for enkeltmennesket i dets egenskab af *organismisk-psykisk totalitet*. Selvet er den størrelse »dybest inde«, som det er den personlige individuations opgave at bevæge sig hen imod en stedse tættere kontakt til. Lignende konnotationer knytter sig til et begreb som selv-realisering indenfor humanistisk-psykologisk teori.

På den anden side – i andre fag-traditioner – vil selvet snarere figurere som en koblings-størrelse mellem enkeltpersonen og *dennes sociale omgivelser*, fx med reference til det af Cooley lancerede begreb spejl-selvet, hvis teoretiske substans genfindes hos William James og George Herbert Mead, ja sågar, indenfor moderne psykoanalytisk tænkning, hos Jacques Lacan.

De forskelle mellem opfattelser, som her er antydnet, drejer sig om, hvorvidt selvet i forhold til det bevidst handlende jeg snarest tænkes at »vende indad« mod kroppen og psykens organiske dannelsesgrundlag – eller omvendt: snarest at »vende udad« mod de sociale omgivelser og mod *den Anden* som konstitueringsgrundlag for det psykiske. Anderledes sagt er forskellene afspejlinger af den velkendte polaritet mellem henholdsvis endogent og eksogent betonedede grundpositioner indenfor almenpsykologien.

Bagom den betydnings-variation, som følger af endo-/eksogen-polariteten, skjuler sig imidlertid en fælles betydningskerne for selv-begrebet, hvis indholdssubstans lettest sættes på begreb gennem henvisning til den særlige (daglig-)sprogliche funktionalitet, som hører selvet-som-ord til.

Ud fra sin gængse optræden i diverse – med et Wittgensteinsk udtryk – sprogspil henleder ordet »selv« opmærksomheden på den særligt menneskelige kapacitet til reflektivt at kunne forholde sig til sig... – selv. Med sammenstillinger som »jeg selv«, »mig selv« gives en markering af, at der just nu består et af den talende erkendt sammenfald mellem de to »sproglige positioner«, henholdsvis *den talendes* og *det omtaltes*: talens agerende subjekt og dens intenderede objekt er én og samme person. Tilsvarende implicerer sammenstillinger som »du selv«, »han selv« en understregning af, at det er den-anden-som-reflekteret-person: selv-bevidst og med erkendt ejerskab til egne handlinger, som just nu er i den talendes fokus; snarere end blot den-anden-som-reagerende: som refleks-»person«, som genstand eller kasterbold for omstændigheder hinsides individuel kontrol eller stillingtagen.

Refleksivitet som selvets procesform

Ideen om refleksivitet som en procesform, der hører selvets sfære til findes repræsenteret hos begge de ovenfor nævnte grupperinger af almenpsykologiske teoretikere. Ganske vist udtrykker de sig forskelligt i deres respektive indkredsninger af, hvad der konstituerer selvbegrebets essens. Bagom denne betydningsvariation kan imidlertid noteres en enighed om, at selvet for sin »ejemand« *giver sig til kende* gennem mentale processer, som bygger på menneskers evne til i det mindste i tilnærmet forstand at komme i refleksiv kontakt med det »stof«, de i psykologisk forstand antages at være gjort af, og dermed blive »subjektive objekter« for sig selv. Både den Jung'ske individuationsproces og eksempelvis den Mead'ske selv-proces, hvorunder »jeg« (personen-som-subjekt) og »mig« (personen-som-objekt) danser deres evigheds-dans med hinanden, angår sådanne kontaktforsøg.

I tilgift til overensstemmelsen med det dagligsproglige selv-begreb svarer denne – fælles – faglige betydningskerne, som rækker på tværs af endogeneksogen polariteten, grundlæggende til Kierkegaards berømte definition af selvet som et forhold, der forholder sig til sig selv – suppleret med den præciserende eftersætning: »eller det i Forholdet, at Forholdet forholder sig til sig selv« (Kierkegaard, 1962, s 73).

Hvad der dernæst får vandene til at skilles – og medfører betydningsvariation – er de forskellige teoretikers vurdering af, *hvad* der så mødes, og *hvad* der bliver mødets resultat, i den udstrækning det faktisk lykkes det enkelte subjekt at opnå en tilnærmet kontakt med sin objektive essens.

For en teoretiker af primært endogen observans, som Jung, må dette »møde med mig selv« af gode grunde væsentligst få karakter af det subjektive jeks konfrontation med materiale hentet op fra kroppens og den organiske sfæres dyb. Mens omvendt en teoretiker af eksogen observans som Mead snarere vil interessere sig for mødet i dets egenskab af subjektiv refleksion over socialt rundne betydningskomplekser, i og med at det (i

hans forståelsesunivers) er ud af sådanne, at det menneskelige sind overhovedet i psykologisk forstand er blevet til.

Med dette korte rids over selvets fag-, såvel som normalsproglige etymologi har jeg villet indkredse (noget af) det, som skiller, og omvendt, som forener i almenpsykologiens udlægninger af selvbegrebets særlige betydningsfuldhed.

I den følgende fremstilling skal jeg forholde mig neutral i forhold til endogen-/eksogen distinktionen. Jeg vil fæstne mig ved den fælles, tværgående betydningskerne, som er indfanget i den Kierkegaard'ske begrebsliggørelse. Ifølge denne kan selv eller selvfunktion først og fremmest tænkes som *processuel kategori*: en særlig, aldrig afsluttet, men ikke derfor retningsløs *mental bevægelsesform*; mit møde med mig-selv-som-Anden.

Om identitetsbegrebet

Indkredsningen af begrebet identitet kan i denne artikels sammenhæng gøres betydeligt kortere, idet jeg – og også denne gang med udgangspunkt i etymologiske overvejelser – slet og ret vil bestemme begrebet som befindende sig i en særlig, såvel logisk som materielt-systemisk betinget, komplementærrelation til det just diskuterede selvbegreb.

Grundstammen i ordet identitet er det latiske *idem* = »det samme«. Lidt kluntet kan identitet oversættes som »det, hvorved noget er det samme« (identisk med sig selv, nemlig); eller slet og ret »samme-hed«.

Selvet præsenteredes som visende hen til et bevægelighedens princip i forhold til personlighedens dannelse: en fortløbende dialog mellem jeg-som-subjekt og mig-som-objekt, som aldrig kan sættes i stå – før bevidsthed eller ultimativt døden sørger herfor – men som derfor også må være uden forud præciserbart enderesultat. I forhold hertil betegner identitetsbegrebet bevægelighedens komplementære modstykke: den grad af relativ, tilnærmet og evt. tilkæmpet stabilitet, som i systemteoretisk forstand danner forudsætning for, at organismen/personen/sindet overhovedet er i stand til at bevare sin løbende enhed-med-sig-selv, snarere end at opløses og blive væk for sig selv i lutter bevægelighed.

Om begrebet menneskelig udvikling

Med baggrund blandt andet i ovenstående skal følgende dernæst siges om begrebet menneskelig udvikling.

Jeg har andetsteds (Willert, 1994a; se specielt appendix) beskrevet persons dannelses- og udviklingsproces som forløbende i kraft af et dynamisk samspil mellem tre gensidigt forbundne *udviklings-spor*: krop – psyke – ydre miljø. Dette samspils »geografi« er i grov, skematisk form afbildet i figur 1.

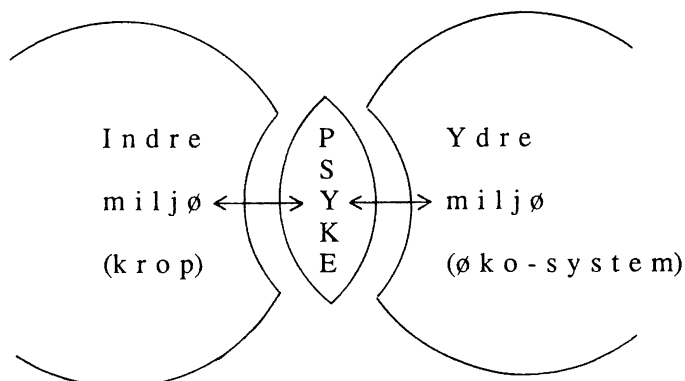

Fig. 1 Den menneskelige udviklingsdynamik

Menneskekrop og ydre miljø udgør dels grænseflader for »det psykiske«, dels også, i fællesskab, leverandører af det materiale, hvorudaf det psykiske danner sig og bliver i stand til livet igennem at »gøre sit arbejde« som konkret, person-tilknyttet psyke, dvs enkelt-individuel personlighed.

Den menneskelige psyke fungerer således som en regulator mellem krop (biologi) og ydre miljø (økologi) og er i figurens topografi »skubbet ind« mellem disse. Som sådan er psyken i funktionel forstand analog til, hvad enhver levende organisme nødvendigvis må være udstyret med som en del af sit biologisk betingede overlevelsesapparat (for en udfoldelse af denne tankegang, se Humphrey, 1993). Det særligt menneskelige ved menneskepsyken er følgelig ikke selve det, at den er der, men alene det »omfang«, hvori den er der: graden af kompleksitet, som gør sig gældende i den treleddede relation krop <-> psyke <-> ydre miljø – og dermed graden af kompleksitet: variation og mangfoldighed, som er kendetegnende for det enkelte menneskes udviklingsmuligheder.

Psyken arbejder dels, reaktivt, i en mægler-funktion for den maksimale gensidige tilpasning mellem kropsligt båret biologi på den ene side og udvortes naturgivet økologi på den anden side. Psyken arbejder dels også proaktivt, dvs. udviklingsmæssigt fremadrettet, i en mere selv-initierende funktion og ud fra »egne dagsordener« i forhold til sine to rand-systemer (aktiv formning af såvel ydre, som indre (= kropsligt) miljø). Det er især den sidste type funktioner, som hos mennesket-som-art er blevet udviklet langt ud over, hvad biologien i øvrigt kan fremvise eksempler på. Og det er ligeledes i forbindelse med denne type funktioner, at bemærkningerne ovenfor om komplementærrelationen selv <-> identitet bliver relevante – hvorom kort i de følgende afsluttende bemærkninger til denne almenpsykologiske introduktion.

Selv – identitet – menneskelig udvikling

»Det psykiske« er hos mennesket som sagt udviklet til et i biologisk forstand enestående kompleksitetsniveau. Jeg skal ikke hér forsøge mig med en ordning af menneskepsykens mange operationsniveauer, og måderne, hvorpå disse kan tænkes systemmæssigt koblet. Opgaven ville overstige både min kompetence (i denne begrænsning er jeg ikke ene!) og denne artikels sigte. Blot skal jeg nævne, at den særlige form for udviklingsdynamik, som er indeholdt i komplementærrelationen mellem selv og identitet udgør ét blandt sådanne operationsniveauer, og ydermere ét, som (såvidt min faglige fantasi rækker) må siges eksklusivt at høre »det menneskelige« til.

På dette operationsniveau er »psyken« ikke længere en umælende, men nu også en sprogliggjort psyke. Sproget er i sig selv en del af det biologisk såvel som (social-)økologisk betingede »udstyr«, som overhovedet på artsplan muliggør menneskeindividets fastholden af sig selv i dobbeltpositionen som på én og samme gang intenderende subjekt og intenderet objekt (se Mead, 1934; Katzenelson, 1994). Dermed bliver – som allerede antydnet ovenfor – figur 1's »ydre miljø« væsentligt at forstå som et »socialt miljø«: ikke blot »det andet«, den givne materielle biotop i naturhistorisk forstand, men nu mere specielt *den Anden* og *de Andre*, fra hvem jeg i kraft af sprogindlæringen lærte »verdens betydning« og »mine egne betydninger« at kende.

KONTAKTRUMMET SOM PROFESSIONEL RESOURCE

Resten af denne artikel skal handle om »kontaktrummet« som en størrelse, der kaster lys over eksempelvis psykologers muligheder for i den aktuelle historiske epoke at bidrage konstruktivt til menneskers og menneskegruppers udvikling ved at være igangsættere af (forhåbentlig) positive udviklingsspiraler indenfor den beskrevne komplementærrelation mellem selv og identitet.

Pædagogik – og voksenpædagogik

Kontakttrumsmodellen bygger på en pædagogisk-psykologisk tankegang.

Etymologisk er pædagog(ik) afledt af det oldgræske *paid-agogos* = den, der fører barnet. I den tids sociale virkelighed brugtes betegnelsen om dén huslave, som ledsagede barnet på dets færden – og som dermed fik funktionen som dets udviklingshjelper ved at levere autoriserede tydinge og tolkninger af hændelser og udvekslinger, som barnet blev vidne til eller draget ind i.

Noget af pædagog-betegnelsernes oprindelige metaforik, men med en drej-

ning: fra horisontal til vertikal føring, så at sige – er fastholdt i en af de danske betegnelser for personen, som kan være pædagogfunktionens bærer: *op-drageren*; tilligemed betegnelsen for pædagog-rollens komplementære modstykke: *eleven*, hvis etymologiske rod på latin eller fransk (*elevare*, *élever*) betyder *løfte op*.

Sammenfattende og i en Mead-inspireret sprogbrug kan »ur-pædagogen« således anskues som en levendegjort repræsentant for social-økologiens *Generaliserede Anden*, som kan bidrage til en udvidelse af den endnu ukyndiges, umyndiges såvel videnskæssige som moralsk betonedede forståelseshorisont ved i billedlig forstand at føre-drage-løfte denne frem eller op mod den kyndiges, myndiges niveau. Et vigtigt middel til realisering af denne op-dragelse består i at skabe mentale koblinger mellem, på den ene side, det konkrete, her-og-nu oplevede: det potentielle erfaringsstof – på den anden side de almene betydningssammenhænge, som dette oplevede indirekte bærer vidne om; og ved tillige at gøre det oplevede til genstand for refleksion i henhold til voksenverdens normative (etiske, æstetiske) vurderingskriterier.

En bestemt tvetydighed opstår, når den således bestemte pædagogfunktion søges gjort gangbar i et voksen-voksen samspil, dvs. i en sammenhæng, hvor begge det pædagogiske samspils to parter i princippet er kendetegnet ved fuld myndighedsstatus, således at der ikke længere foreligger objektive, men snarere blot situationsbestemte begrundelser for, hvem i samspillet, som »fører« eller »løfter«, og hvem der snarere »føres« eller »løftes«.

I fremstillingen af kontaktrumsmodellen er det netop den slags voksen-pædagogiske samspil, vi skal interessere os for.

Sokrates

Sokrates indtager i vores kulturhistorie en nærmest mytisk position som »den prototypiske voksen-pædagog«.

Trods de lærdes vanskeligheder ved at holde den historiske person Sokrates adskilt fra meninger, som måtte være blevet ham lagt i munden af hans referenter, specielt Platon, synes der at være enighed om, at *metoden*: dén særlige form for dialektisk eller dialogisk, udviklingsfaciliterende samvær med andre mennesker, som han siges at have rendyrket, uomtvisteligt er hans egen.

I forlængelse af bemærkningerne ovenfor om pædagog-funktionen kan den sokratiske metode beskrives derved, at Sokrates stillede sig til rådighed som *Signifikant Anden* for »en Første« på en sådan måde, at det, *den Første* stiftede bekendtskab med i det dialogiske møde, »i virkeligheden« ikke var pædagogen-som-Anden; men derimod *sig selv maskeret som Anden*.

I mit gamle konversationsleksikon beskrives det som følger:

»Sokrates' Metode at meddele sine Meninger på kaldes ofte for indirekte. Gennem Samtale og Spørgsmaal ville han lede de unge, som havde hans særlige Interesse, til at besinde sig på Sandheden. Egentlig havde de den i sig, og Sokrates' opgave blev da den samme, som hans Moder, der var Jordemoder, havde haft: at hjælpe andre til at føde det, de bar i sig i Forvejen. Al Viden bliver således en Erindren, og derfor bliver det ikke Sokrates' Opgave at fortælle, men at spørge, og et af de vigtigste Midler til Selvbesindelse var Ironien, Forstillelse, hvorved han lod, som om han selv var uvidende.« (Den Lille Salomonsen, 1940, Bind X, s.746; forkortelser er skrevet ud/sw)

Sokrates baserede ifølge overleveringen sine tanker om den særlige Erindren, som skulle gen-fremkaldes, på en genfødsels- eller sjælevandrings-teori. Vi har som mennesker været her før. Vi ved fra tidligere besøg godt, hvad menneskelivet drejer sig om. Vi har blot i øjeblikket, dvs. i vores aktuelle jordeliv, nr. et-eller-andet i rækken, glemt denne viden, og kan have brug for andres støtte til atter at drage den frem.

Uanset om vi inddrager en sådan religiøst betonet, eller snarere »blot« en sekulær udviklingspsykologisk forståelsesramme, så har vi i alle tilfælde hos Sokrates at gøre med en tænkning om vilkårene for menneskelig udvikling analog til den humanistisk-psykologiske eller dialog-pædagogiske pointering af, at læring kun bliver signifikant, dersom den aktiverer resourcer, som allerede er latent, dvs delvis uudnyttet til stede hos personen, som udsættes for den.

Sokrates fungerede i Athen som free lance'er, d.v.s. selvbestaltet udviklingshjelper. I vor kulturhistorie står han som opfinder af proceskonsultationen og den første i systematisk forstand »reflekterede praktiker« (Schön, 1983) indenfor denne professionelle metodevariant. I sit eget miljø lignede han, men skilte sig samtidig ud fra de såkaldte sofister, hvis speciale det var at levere svar (ekspertkonsultation) snarere end at stille spørgsmål. Ligeledes i modsætning til sofisterne undlod han at tage sig betalt for sine ydelser, måske i erkendelse af at det i vid udstrækning var hans egne erkendelsesinteresser, der var styrende i hans praksis: en forsker-attitude med den menneskelige selvrefleksion som sin genstand og den aktuelle samtalepartner som informant.

Den særlige slags udviklingsbehov (behov for individuering, indefra), som han »så« hos sin næste (sine potentielle elever/ofre?), var han på sin tid og i sin sammenhæng tilsyneladende forholdsvis ene om at have øje for. Som bekendt endte han med at bøde for sine tjenester med sit liv. Men vandt sig til gengæld en slags evighedsstatus i eftermælet som kulturhelt: den katalytiske udviklingshjelper *par excellence*.

Det moderne projekt og selv-udviklingens paradoks

Først i den epoke af Vestens kulturhistorie, som post-modernismen har døbt »det moderne projekt« (fra renæssancen og frem), blev *den personlige individuering* som udviklings-koncept for alvor sat på programmet.

Fremvæksten af det personlige individueringensprogram udtrykker bl.a. et skift i den dominerende *folk psychology fra* en overvejende eksogen tænkemåde *til* en i højere grad endogen. I samfundsvidenskabelig jargon kan forskellen beskrives som en overgang fra en kollektivistisk til en individualistisk ethos.

I kollektivistisk orienterede kulturer er det individets primære bestemmelse at indordne sig i troskab under det samfundsgivne sprogfællesskabs ideologisk-mytologiske tilværelses-tydning. Den rette udvikling består i for den enkelte at gennemløbe de livsfaser, som med et fastlagt indhold er præ-ordineret (til-skikket) mennesket som personlig opgave eller skæbne.

Ifølge det vestlige, moderne individueringensprogram (som idealtipe) går livets mening og den personlige bestemmelse snarere ud på at være *tro mod sig selv*, nemlig ved at blive (realisere) sig selv, i en udviklingsbevægelse, der ofte tænkes at skulle foregå »op imod« eller på trods af de andres, »hobens«, potentielt udviklingsbremsende kraft.

Hver enkelt af os har således til opgave at *blive os selv* ved at *ændre os selv* – ud fra et *ændringspotentiale, som vi allerede besidder*. Eller i en mere firkantet paradoksal version: Ved hjælp af det, vi allerede er/har, skal vi sørge for at blive anderledes end det, vi er, for derved netop at blive det, vi er.

Psykologers arbejde i den aktuelle vesterlandske kultursammenhæng går bl.a. ud på at fungere som samarbejdspartnere for andre, kaldet klienter, med henblik på at hjælpe disse til virkeliggørelse af det stykke udviklingsakrobatik, som individueringensprogrammet pålægger hver enkelt af os.

Individueringsens faser – og kontaktrummet

Individueringsprogrammet stiller krav til os om, at vi skal »ændre os selv ved hjælp af os selv for derigennem netop at blive os selv«. Hvordan gribes den opgave an? – hvor begynder jeg?

- (i) Forskriften i retning af at *ændre mig* får mig til at *kigge ud af mig selv*: lokalisere noget ikke-mig, noget fremmed, som skal gøres til en-del-af-mig og derved muliggøre en fornyelse-af-mig. Hvis jeg allerede besidder det, som skal ændre mig, så vil det jo ikke være nogen ændring at (komme til at) besidde det.
- (ii) Hvis første fase er gennemført, kræver individueringensprogrammets gennemførelse – ifølge sin paradoksale formel – dernæst af mig, at

jeg gør mig klart, at dét »fremmede«, hvormed jeg effektuerede min selv-ændring, i virkeligheden slet ikke var fremmed, men derimod allerede-en-del-af-mig, som jeg blot hidtil ikke havde erkendt som sådan.

Det vil kunne ses, at netop en kontaktform struktureret som den ovenfor beskrevne, sokratiske, har kvaliteter, som er anvendelige i forbindelse med løsningen af det personlige individueringensprogramms paradoks.

- (i) Sokrates er på den ene side en anden end mig: han fremtræder som ego-fremmed. Når jeg går i kontakt med ham, kan jeg forestille mig, at jeg gennem ham får noget nyt, eller fremmed ind i mit system.
- (ii) Sokrates hjælper mig gennem sine spørgsmål til at foretage en bevægelse i forhold til, hvor jeg var, da samtalen startede...
- (iii) – men afslører henad vejen eller afslutningsvis, at det *tilsyneladende* nye, han har tilført mig, *i virkeligheden* altid har været i min besiddelse. Hans funktion var blot den at hjælpe mig til at huske noget, jeg midlertidigt havde glemt.

Faserne i den særlige, individueringens-rettede udviklingsbevægelse, som er skitseret ovenfor, kan i almengjort form illustreres grafisk som følger.

Figur 2 viser personen A's »kiggen ud af sig selv«: han leder efter det fremmede, som kan hjælpe ham til at effektuere den foreskrevne ændring.

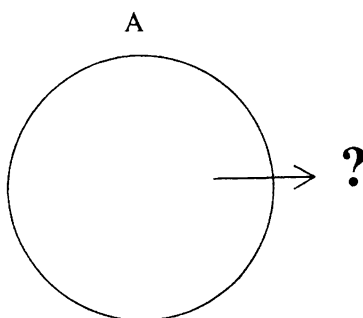

Fig. 2. Udviklingshjælpens 1. fase: »Er der noget/n?«

Figur 3 viser den sokratiske udviklingshjælper, B, komme til: han tager kontakt med A og tilbyder via mødet noget, som tilfredsstillende A's behov.

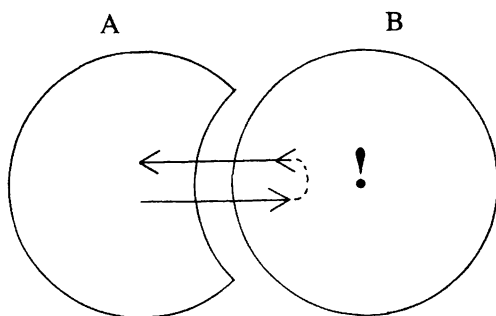

Fig. 3. Udviklingshjælpens 2. fase: »Værsgod!«

Figur 4 viser, hvad der i virkeligheden er foregået i kontakten mellem A og B. Snarere end at »fylde sig selv ind« i det fælles kontaktrum – har B i kraft af sin professionalisme fået A til at fylde sig derind.

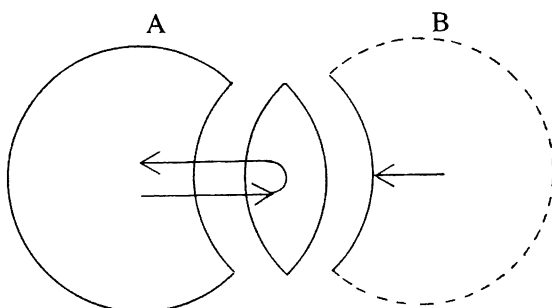

Fig. 4. Udviklingshjælpens 3. fase: »Hovsa.«

B's rolle var blot katalysatorens, jordemoderens. A's udviklingsbefordrende møde med den tilsyneladende Anden var i virkeligheden et møde, han havde med sig selv.

Psykoanalysen og overføringsbegrebet

Den behandlingsform, psykoanalysen, som mer end nogen er kædet sammen med det moderne projekt, leverer endnu et parallel-eksempel på katalytisk, eller procesorienteret udviklingshjælp i praksis, nemlig i forbindelse med Freuds opdagelse af *overføringsneurosens* etablering og derpå følgende neutralisering som et *sine qua non* for behandlingens vellykkede gennemførelse.

Anskuet i overføringsneurose-begrebets perspektiv fremviser også psy-

koanalysen en mødesituation for os, som hævdes kun at kunne blive reelt udviklingsbefordrende, *forsåvidt patienten i mødet med terapeuten i virkeligheden kommer til at møde sig selv*, nemlig i kraft af en overføring af eget psykisk materiale til denne. Kunsten i den psykoanalytiske proces består dernæst i at hjælpe patienten til (svarende til figursekvensen 2 - 4) atter at bringe det éngang overførte tilbage til sig selv, men nu i bevidstgjort form.

En for mig vigtig pointe omkring overføringsbegrebets historie er, at det ikke kom til verden i kraft af et stykke teoretisk udviklingsarbejde. Da først den psykoanalytiske samarbejdssituation var etableret, *manifesterede* overføringsreaktionerne sig slet og ret som et i situationens sammenhæng tilsyneladende uomgængeligt *natur*-fænomen.

Det var således patienterne snarere end Freud, som i første omgang »opfandt« overføringen som en særlig mellemmenneskelig måde at håndtere det personlige individueringens paradoksale tilsnit på. Freuds fortjeneste bestod dernæst i at fatte fænomenets signifikans som en vigtig del af selve helingens bærestruktur snarere end at affærdige det som det »irrationelle tøjeri«, det jo også er – og ikke mindst: kan opleves som – når det optræder i sine mest mest udartede former i den kliniske praksis.¹

SAMMENFØRING AF PERSPEKTIVERNE

Det almen-psykologiske perspektiv

Jeg har i artiklens første del plæderet for en opfattelse af selvet, ifølge hvilken dette snarere end at udgøre en størrelse, som er beskrivbar i henhold til sine positive, empirisk iagttagelige egenskaber, må tænkes som et yderste sigtepunkt, og dermed også en i princippet processtyrende instans for en aldrig afsluttet udviklings- eller individueringbevægelse, som holdes i gang af den menneskelige kapacitet til fortløbende reflektiv selvobjektivering.

Det, der på et begrebslogisk plan adskiller »personlig udvikling« fra mindre krævende udtryk såsom »menneskelige ændringsprocesser«, er just dette: at ændringer, som klassificeres som »udvikling«, formodes at være i en grundlæggende overensstemmelse med et sæt af normative specifikationer, som – uden at kunne detail-præciseres fuldt ud – fungerer som et sådant procesregulerende sigtepunkt.

Identitet, eller måske snarere identitets-funktionen, har jeg heroverfor bestemt som den reflektive bevægelsesforms komplementære modstykke.

Hvis selvet-som-bevægelse holdes i gang af et spørgsmål: »Hvem er jeg i grunden, når det kommer til stykket?!« – så repræsenterer identiteten et tentativt svar på dette spørgsmål.

Samspillet mellem selv- og identitetsfunktion er således beskaffent, at vi på den ene side gør os til ofre for en illusion, hvis vi forestiller os, at

selvets spørgsmål – »når det kommer til stykket« – nogensinde skulle kunne finde ét afsluttende svar. På den anden side kan vi i systemoverlevelsens øjemed ikke undvære identitetens fortløbende bud på svar. Uden disse svar ville vi, i det mindste på den bevidste selvregulerings plan, være ude af stand at »fastholde os selv som os selv«, men ville risikere snarere at »blive væk for os selv« i bar proces og bevægelse.²

Det anvendt-psykologiske perspektiv

I artiklens anden del har jeg foretaget et sceneskift til den anvendte psykologis sfære.

Også hér arbejdes med udvikling. Udviklingsarbejdets iscenesættelse er nu blot altid styret af et flerpersoners, dvs et samarbejds-perspektiv, hvori som minimum indgår ét styk professionel person og ét styk brugerperson.

Ingredienserne, der arbejdes med, er imidlertid grundlæggende de samme som dem, der blev beskrevet i første tekstdels almenpsykologiske analyser.

Selvobjektivering, selvrefleksion, 1.-person jeg'ets samvær med sig selv som 2.-persons mig går igen i den professionelle kontaktforms-prototype, som med hjælp fra Sokrates, Freud og kontaktrums-diagrammerne er blevet opridset.

Kontaktformen er blevet beskrevet som én, der hjælper det moderne vesterlandske menneske til at håndtere nogle pres, som kan tilbageføres til kulturbårne forestillinger om, at specielt voksenalderens udvikling finder sted i kraft af *personens refleksive dialog med sig selv*, snarere end gennem udvekslinger eller dialoger mellem personen og normsættende instanser udenfor personens egen-psykiske sfære.

I henhold til disse forestillinger kan individet ikke længere påregne, at den omkringliggende socialøkologi: familien, slægten, stammen, de religiøse autoriteter..., påtager sig at levere de for livets rette førelse relevante op-dragere, efterhånden som der bliver brug for dem – dvs når tilværelsens fasebetingede ændringer skal effektueres, én for én. Disse opgaver er lagt ud til individerne selv. De for udviklingsprocessen nødvendige »løftelser« skal på Münchhausen'sk vis nu foregå som »selv-løftelser«, dvs. med én og samme person i både subjektets: opdragerens, og objektets: den opdragnes rolle. Eller som det hedder i graffiti-teksten: »Hjælp pædagogerne – *pas dig selv*.«

Som alle andre »arrangementer« har også denne måde at søge menneskelivet reguleret på både sine for- og sine bagsider. Mit ærinde i denne artikel har imidlertid ikke været kulturkritikerens. Jeg har blot ønsket at påpege tilsynecomsten af nogle bestemte paradoksaltilstande, som i kraft af individuerings-programmet er blevet knyttet til udviklingsprocessen, og som jeg oplever som en medvirkende årsag til, at den særlige hjælp-til-selvhjælp kontaktform, som Sokrates er kendt for oprindelig at have lanceret, men

dengang i nok så eksklusivt regi, i dette århundrede er blevet populariseret i så enestående grad – og ikke mindst med psykologstanden som medium.

Med terminologisk støtte fra første artikeldels almenpsykologiske diskussion kan individueringsparadoksens psykologiske konsekvenser beskrives derved, at selv- og identitetsfunktion for den enkelte bliver sværere at holde klart adskilt. I og med at begge udviklingsbevægelsens to momenter skal hentes fra én og samme »materiale-pulje«, nemlig den udviklingsssøgendes egen-psyke, risikerer de at »gå i ét« for personen og dermed danne ophav til en særlig art eksistentiel trussel – som kan udmønte sig i én ud af to velkendte katastrofefantasier. Til den ene side Scylla – i form af *fantasien om den totale forandring*:

* »Hvis kimen til ændring af mig befinder sig *indeni mig selv* – betyder det så, at jeg vil være *en helt anden person* – og altså *ikke længere kunne kende mig selv som mig selv* – hvis det rent faktisk skulle lykkes mig at finde disse kim?«;

Til den anden side Charybdis – i form af *fantasien om den totale stagnation*:

* »Når jeg nu *stadigvæk kender mig selv som mig selv og den samme* – også efter at forandring X er indtrådt i mit liv – betyder det så, at *ingenting i virkeligheden er forandret* – og at *ingen forandring i det hele taget er mulig?*«³

Den i artiklen beskrevne sokratiske fødselshjælper-kontaktform kan forstås som en måde at skaffe aflastning til personer, som låses i den komplikation, det er, på én gang at skulle være hammer: kraften, som former det nye, og ambolt: den stabile grund – for deres egen udviklingsproces. Det opridsede faseforløb, kan »læses« som en proces, hvor klienten så at sige udliciterer »hammeren« og derved (tilsyneladende) kan nøjes med at passe sin ambolt-funktion. Anderledes udtrykt består den professionelle ydelse deri, *på stedfortrædende vilkår at påtage sig rollen som midlertidig bærer af klientens selv-funktion*, i og med at funktionens »rette ejermand« ikke i øjeblikket tør gøre brug af samme.

Sidenhen, og senest i forbindelse med opgaveløsningens afslutning finder dernæst en symbolsk tilbagelevering af denne midlertidigt deponerede selv-funktion sted – tilligemed en »afsløring« af sagens rette sammenhæng.

AFSLUTNING

Jeg har præsenteret en måde at tænke om begrebsparret selv – identitet på. Jeg har fremstillet en måde at være psykologisk-professionel hjælper på. Til sidst har jeg foretaget en sammenføring af den teoretiske tænkemåde med (beskrivelsen af) den praktiske arbejdsmåde.

Der findes andre måder at snakke om selv og identitet på. Der gives helt bestemt mange andre måder at være psykologisk hjælper på. Alle

mulige i princippet interessante problemstillinger vedr. grænsedragning, ligheder, forskelle osv. mellem »mit« (hér i artiklen) og »andres« har jeg stort set ladet ligge.

Hvad jeg også – med højere grad af misnøje – har måttet lade ligge er de mere jordnære spørgsmål om, hvordan arbejdsmåden rent faktisk fungerer i praksis: fælderne, finnerne, de gode fif... Det må blive en anden gang.

Min interesse for netop at beskæftige mig med den sokratiske fødsels-hjælper-kontaktform hænger givet sammen med, at det er den, jeg i mit eget praktiske psykologliv har dyrket mest intenst. I artiklen behandler jeg denne arbejdsmåde som én, der er brugbar i rådgivnings- og psykoterapeutiske sammenhænge. Igennem de seneste mange år har jeg fundet, at den i lige så høj grad kan være værdifuld i konsultativt arbejde rettet mod personkollektiver eller organisationer (se Willert, 1992, for et indirekte eksempel).

Som én af arbejdsmådens grundlæggende styrkesider vil jeg fremhæve, at den alt andet lige nedsætter risikoen for over-behandling eller over-emsighed hos psykologen, og dermed også risikoen for unødvendig klient-gørelse (jvf Willert, 1994b). På den anden side bliver denne styrkeside selvfølgelig til en potentiel svaghed der, hvor metoden søges bragt i anvendelse udenfor sit relevansfelt, dvs. i sammenhænge hvor det er problematisk eller direkte urimeligt at tilkende klienten fuld, voksen myndighedsstatus i forhold til den »sag«, der arbejdes med (jvf. Willert, 1993; Willert & Madsen, 1991).

I sådanne sammenhænge bliver det en del af hjælperollen snarere at kunne repræsentere – på stedfortrædende vilkår – et identitetsprincip overfor klienten, dvs hjælpe denne til at holde fast i bestemte af tilværelsens »urokkelige kendsgerninger«.

Evnen til nuanceret og samvittighedsfuld skelnen mellem professionelle samarbejdssituationer i henhold til de hér antydede vurderingskriterier hører til blandt de væsentligste faglige, såvel som professionsetisk relevante færdigheder for en psykolog at udvikle.

NOTER

1. Min egen tilegnelsesproces for terapeutisk kompetence igennem et seksårigt forløb støtter denne forståelse: I starten af læreprocessen troede jeg, at jeg i kraft af min stil ikke ville være »én, der producerede meget overføring« (forståeligt nok, i og med at psykoanalytisk tænkemåde i almindelighed lå mig fjern). Gradvist blev jeg tvunget til at anerkende, at overføring var noget, der »kom, når den kom« – og at den kom jo tiere og jo mere prægnant, des dygtigere jeg selv blev som terapeut, psykoanalytisk tænkemåde eller ej.
2. Læsning af eksempelvis Hoffmeyer, 1993, kan på naturvidenskabens egne præmisser få det til at fremstå som næsten naturstridigt, at enkeltmennesket, iden grad hvori det faktisk sker, magter at fastholde sin egen enhed og helhed, givet det bevægelses-og proces-mylder, som det i kropslig forstand er »lavet af«.

3. Se også Høgh-Olesen, 1993, for en dybtgående behandling af denne eksistentielle dikotomi.

LITTERATUR

- Den Lille Salomonsen. (1940) København: J.H.Schultz Forlag.
- HØGH-OLESEN, H. (1993): *Mennesket og det ukendte*. København: Dansk psykologisk Forlag.
- HÖFFMEYER, J. (1993): *En snegl på vejen. Betydningens naturhistorie*. København: Munksgård/Rosinante.
- HUMPHREY, N. (1993): *A History of the Mind*. New York: Harper Collins.
- KATZENELSON, B. (1994): *Homo Socius*. København: Gyldendal.
- KIERKEGAARD, S. (1962): *Samlede Værker, Bd. 15*. København: Gyldendal.
- MEAD, G.H. (1934): *Mind, Self, and Society*. Chicago: The University of Chicago Press.
- SCHÖN, D.S. (1983): *The Reflective Practitioner*. New York: Basic Books.
- WILLERT, S. (1992): Kluddermor, Kluddermor. *Psykologisk Set, nr. 7*.
- WILLERT, S. (1993): Søren Klumme: Liv & død (3). *Psykolog Nyt, vol. 47*, s. 428.
- WILLERT, S. (1994a): Bevidsthedens brugsværdi. I: Neumann, A. (red.) *Det særligt menneskelige*. København: Reitzel.
- WILLERT, S. (1994b): Søren Klumme: Søren lov. *Psykolog Nyt, vol. 48*, s. 122.
- WILLERT, S. & MADSEN, B. (1991): Opdragelse på trods. Opdragerrollens gennembrud i arbejdet som konsulent. *Psyke & Logos, vol. 12*, s. 320 - 34.